

hitében elbizonytalanodott vagy hitét veszített Európának újra segítséget adhasson társadalmi méretekben, túl az egyházi-gyülekezeti élet szűkebb keretein a szociális, gazdasági és közművelődési területeken is, ahogyan ez történt a XVI. századi reformáció hatására Európában.

Benke György

Felhasznált irodalom. *Ágoston István*: Észak-Magyarország reformációja a XVI. század első felében. *Theológiai Szemle* 41. 1998. 2. sz. 115–122.; *Balogh Judit*: A reformáció Miskolcon. In *Szakály Ferenc* (szerk.): Miskolc története. II. 1526-tól 1702-ig. Miskolc, 1998. 441–506.; *Román Ernő*: Az Alsóborso-di s az ósrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története. Miskolc, 1926. *Baráth Béla–Dienes Dénes–Misák Mariann* (sajtó alá rendezte): A Tiszáninnen Református Egyházkerület babiloni fogása. Dokumentumok 1948–1957. Miskolc–Sárospatak, 2006.

Rákóczi Zsigmond, a kultúrapártoló és zsoltárszerző fejedelem

A művelődés, műveltség fontosságával a magyar történelem kiemelkedő személyiségei mindig is tisztában voltak. Gondoljunk csak Mátyás király Corvináira, humanista tudósaira, a visegrádi reneszánsz udvar társaságára, vagy később Balassi Bálintra és Zrínyi Miklósról, hogy csak a régibb századokból vegyük a példákat.

A Rákócziak is, kivétel nélkül széles látókörű emberek voltak, nagy műveltségűek saját korukban. Nemcsak a politikában nagy formátumú egyéniségek; nem is lehettek volna azok, ha nem látnak rá a világra, ha nincs átfogó képük róla, ha nem tudnak eligazodni viszonyai között; e műveltség nélkül nem ismerhették volna fel a „hic et nunc”-ot, az „itt és most”-ot, a vezérfonalat a politikai cselekvéshez. Nemcsak támogatták a tudományokat és a művészeteket, főleg az irodalmat – akkoriban ez elsősorban a vallásos érzés kifejezésére szolgált és a politika „szolgálólánya” volt –, hanem művelték is.

„Öreg”, vagy újabb keletű állandó jelzője szerint „szerencsi” Rákóczi Zsigmond (1544–1608), a dinasztiaalapító, a Rákóczi-ház gazdasági és társadalmi tekintélyének megalapozója nyitja a Rákócziak sorát. Életének nagy részért katonaként töltötte el Perényi Péter mellett Sárospatakon, majd végvári vitézként Szendrőben, ugyanitt főkapitányként, később Eger főkapitánya lett, végül erdélyi fejedelem. A harcias életpálya azonban egyáltalán nem korlátozta vonzódását a tudományok iránt. A magyar művelődésben három vonatkozásban is maradandó alkotás fűződik nevéhez, illetve alakjához:

mint a vizsolyi *Biblia* kiadásának legfőbb támogatója,

mint ének- és zsoltárszerző,

mint egy korabeli, irodalomtörténeti jelentőségű verses eposz főhőse.

A magyar bibliafordítás jelentőségét nem kell itt indokolni; Károlyi Gáspár hatalmas vállalkozása azonban – kétségtelenül – Rákóczi Zsigmond, akkori egri főkapitány támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg. A Hegyalja a magyar reformációnak az egyik, talán a legfőbb forrásvidéke volt a 16. században. E táj földesurai, Rákóczin kívül Ecsedi Báthori István országbíró, a Homonnai Drugethek, Mágócsi Gáspár, vagy a tokaji várkapitány, Németi Ferenc már a reformáció korai időszakában, a XVI. század közepétől kezdve, majd a

század második felében hathatós támogatói voltak az új ideológiának. A *Biblia* magyarra fordítása az ő közreműködésükkel, pártfogásukkal készült. E főúri pártfogók hozták az új betűket és a nyomtatáshoz szükséges papírt is Németalföldről.

A bibliafordítás ugyan Göncön történt, a könyvnyomtató műhelyt azonban Vizsolyba helyezték, Báthori István oltalma alá. Vizsolyban Rákóczi Zsigmond egyik házába kerültek a gépek és egyéb felszerelések. Ugyanő építtette a vizsolyi templomhoz azt a toldalékot, ahová a Bibliának már kinyomtatott íveit tették. Rákóczi fogadta fel a nyomtató mestert, a nyomdász Mantskovit Bálintot is erre a nagy és igényes feladatra, sőt, ő védte meg Mantskovitot, amikor a király parancsára nyomdáját el akarták kobozni, őt magát pedig megbüntetni, majd az országból kiutasítani. Ezt bizonyítja az Egerben, 1589. március 26-án kelt –, s itt most csak részletekben idézett – levele, amelyben kivédi, elhárítja a király ilyen irányú rendelkezését: *„Felségednek azt a rendeletit, amelyben azt parancsolja, hogy egy bizonyos... nyomdászt minden felszerelésével együtt adjak át a szepesi kamarának, megkaptam. Bizton higgye el Felséged, hogy nem naptárt nyomtat, csupán a Szent Bibliát, amelyet már kinyomtatnak és elterjesztettek német, görög, latin és szláv nyelven, csak magyarul nem...*

Ezt pedig egyedül a mágnás urak nem csekély költségén fordították magyarra, az egyszerűbb emberek számára, akik kevésbé tudnak idegen nyelveken... A kinyomtatás elősegítésére a birtokaimon egy nyomdásznak alkalmas üres és elhagyott házat találtunk, melyet... átengedtem a nyomdásznak... Ezért... kérem Felségedet, hogy a Szent Biblia maradék részét jóindulatú kegyelmességéből engedje kinyomtatni...” Rákóczi határozott válasza – eltekintve a levél szokásos udvarias hangnemétől – mentette meg a nyomdát az elkobzástól, Mantskovitot a távozástól, s szerzett hallgatólagos nyomtatási engedélyt a *Biblia* további munkálataihoz.

A kortárs Thuri György költő így idézte meg Rákóczi szerepét is Károlyi Gáspár emlékeztére írott versében:

*„Pápás éjbe merült el mélyen az elhagyatott nép,
s nem volt könyv vagy fény, mely vezetője lehet.
Károlyinak fájt ez, s így átültette, segítvén
őt Rákóczi, s az Úr lelke, a szent lapokat.”*

Rákóczi mint művelt és hívő ember, olvasta is a *Bibliát*: ötezer bibliai idézetről tudta megmondani, hogy az melyik könyv hányadik részében és versében van megírva, s ez nem kis teljesítmény. (Itt említjük meg, hogy a „*bibliás őrálló*” fejedelem, I. Rákóczi György az *Ótestamentumot* tizenháromszor, az *Újtestamentumot* harminckettőnél többször olvasta végig. Még a harcok idején is magával hordta és naponta 2–2 fejezetet olvasott belőle. A sárospataki főiskola Nagykönyvtárában őrzött *Bibliájában*, Lukács evangéliumánál

**Rákóczi Zsigmond,
ismeretlen művész olajfestménye
(Magyar Nemzeti Múzeum,
Történelmi Képcsarnok, 58.4.)**

saját kezű bejegyzését olvashatjuk: „Anno 1619. die decembris; az én kegyelmes Istenemnek engedélyéből végeztem el ez könyvem elolvasását reggel 6–7 óra között.”)

A vizsolyi nyomda még évekig tovább működött Rákóczi Zsigmond pártfogásával. 1593 januárjában itt jelent meg egy betűrendes bibliai név- és tárgymutató, továbbá a Balassi fivérek, Bálint és Ferenc halála alkalmából egy gyászversgyűjtemény.

Rákóczi Zsigmond költő is volt; korabeli kifejezést használva literátor, tollforgató, irodalmat művelő ember. Irodalmi működésének emlékét egyetlen fennmaradt istenes ének őrizte meg, bár biztosak lehetünk benne, hogy többet is írt. Ennek szerzetési éve 1587, ahogy utolsó versszakában írja:

„Urunknak Mennyben menésének utána,
Ezerötszáznyolcvanhétben fordula,
Áldozó csütörtökön az Munkácsban íram,
Áldott légy Isten, az mennyországban.”

Tehát ezt az éneket Munkács várában, 1587-ben, áldozócsütörtökön, azaz május 25-én szerezte. A versnek nyomtatott kiadásai is vannak, kiadták kétszer is, 1697-ben és 1700-ban Kolozsvárott, énekes, imádságos könyvekben. Új kiadása: a *Régi magyar költők tára* XVII. század 1. kötetében, korabeli betűhív írással és kottával; mai helyesírással, szövegátírásban közli a Magyar Remekírók könyvsorozatban megjelent *Balassi Bálint és a 16. század költői* című könyv II. kötete. Az ének versfőjében RAKOTE SIDMOND KU olvasható.

„Rákóczi Zsigmond

Nota: Régen vala a' nemes

Régtől fogván támaszkodtam uramra,
Az én életemnek megtartójára,
Az istennek nagy irgalmasságára,
Ki megáldott engem minden órában.

Íletemet látván, tőled áldatik,
Szívem kevélységben nem fuvalkodik,
Azért te szent felségedben úgy bízok,
Hogy ennél is több jó néki adatik.

Akaratom ez teljes életemben,
Hogy féljem és tiszteljem magos mennyben,
Mert megvárja tisztességét mindenben,
Azért néki így könyörgök hitemben:

Sok irigyek támadtak ez világon,
Kik nem voltak felséged tanácsában,
Bánják jó szerencsémet áldásodban,
Ő ellenek bízom, mint jó atyámban.

Kegyelmes, megváltó, irgalmas isten!
Ki lakozol fejem felett az mennyben,
Általlátod igaz hitem székedben,
Hála légyen jóvoltodért mindenben!

Igazgassad, úristen, életemet,
Szolgálhassam isteni felségedet,
Oltalmazsak árvákat, özvegyeket,
Dicsírhessék velem szent felségedet.

Oltalmazó istenemnek reménlek,
Igazgatóm- és megváltómnak hiszlek,
Régtől fogván segítségeddel élek,
Most is, uram, mindent tetőled kérek.

Dicsíretes áldása az istennek,
Én birodalmimban meg ne szűnjenek,
Kéért légyek őrizője szentinek,
Vélem együtt szolgáljanak istennek.

Csak te vagy istenem én bátorságom,
Noha most is háborúval bántatom,
Mint Dávidnak, isten, te vagy paizsom,
Azért most is felséged oltalmazóm.

Megmaradásokért szegény árváknak,
Tálálhassam mennyben kedvét uramnak,
Azok is az istennek szolgáljanak,
Nékünk nagy jóakaró szent atyáknak.

*Olthalmazó kegyelmes atyánk légyen,
Igazgatónk, megtartónk nekünk légyen,
És az mennyből áldása rajtunk légyen,
Mely istentől fejünk szentelve légyen.*

*Dicsikedhessem, isten, ez világban,
Légyek szent felségednek áldásában,
Lássam élő javaidot házamban,
Szívem vigasztalhassam bánatimban.*

*Nagy tisztességére szent felségednek,
Az én életem, uram, szent nevednek
Állhatatos légyen istenségednek,
Dicsíretire az te jótétednek.*

*Kit engedjen isten ő szent fiáért,
Az én nagy jóakaró megváltómért,
Nyerhessem meg ezeket az Krisztusért,
Örök életemnek megadójáért.*

Rákócziról mint literátorról elmondhatjuk, hogy irodalomtörténetileg ugyanaz a jelenség, mint többi versíró, énekszerző kortársa: Homonnay István, Ecsedi Báthori István, Illésházy István, Petki János; művelt főúr, akinek a fegyver mellett a kezében mindig ott volt a toll, a könyv, a *Biblia* – mindkettő életük elválaszthatatlan része, szükséglete volt.

Rákóczi Zsigmond egy korabeli verses eposz főhőseként is szerepel. Még egri főkapitányként, 1588-ban Szikszónál diadalmas győzelmet aratott az előrenyomuló törökök felett. Ezt az eseményt Tardi György foglalta versbe *Historia Szikszoiensis*, azaz *Szikszói győzedelem* című históriás énekében. Tardi György életéről keveset tudunk, mindössze annyit, hogy Sárospatakon és Olaszliszván volt prédikátor a XVI. század második felében. A harcra való „tudósítása” Tinódi példája nyomán és stílusában íródott, bár jóval kevesebb költői tehetséggel. Ennyiben más és valamivel több is a Tinódi-verseknél – és ezzel némiképp előfutára Zrínyi *Szigeti veszedelmének* –, hogy Tardi eposzi kellékeket is használt már ekkor, tudniillik a vers szerkezetében: a fohászkodást, a cselekménybe való isteni beavatkozást stb., s az ének szerkezetét is – bár meglehetősen rossz arányokkal – megkomponálta. A vers keletkezésének idejéről és helyéről nem lehet kétségünk:

*„Ezeröttszáznyolcvannyolc esztendőben,
Karácsony havának első hetében,
Liszván szerzék ezeket bé versekben,
Fönn a parton, az Bodrognak mentében.”*

Fehér József

Felhasznált irodalom. *Ágoston István:* Károlyi Gáspár és a vizsolyi Biblia. Új Kilátó Irodalompártoló Egyesület, Miskolc, 1990; Balassi Bálint és a 16. század költői. II. Szerk.: *Illés Endre–Illyés Gyula.* Magyar Remekírók. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979; *Falussy József:* A „szerencsi” Rákóczi. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII. 1988. Miskolc, 1989. 341–357.; Régi magyar költők tára XVII. század, 1. kötet. Kiadja: *Bisztray Gyula–Klaniczay Tibor–Nagy Lajos–Stoll Béla.* Akadémiai kiadó, Budapest, 1959.

